

ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЮДИЦІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Недайхліб Олена Валеріївна

головний судовий експерт

*Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Суми, Україна*

Одним з основних елементів верховенства права є принцип правової визначеності, який, серед іншого, передбачає, що рішення суду в будь-якому випадку, що набрало законної сили, не може бути поставлено під сумнів [1]. Іншими словами, принцип правової визначеності вимагає поваги до остаточного рішення суду, яке набуло значення окремого доказового правила, а саме особливого нетипового правила – преюдиції (від фр. *Prejudiciel* – преюдиціальний, з лат. *Præjudicium* – попереднє рішення суду).

Слід визнати, що в даний час результати дослідження преюдиції як явища та положення закріплених норм національного законодавства в цій галузі не дають достатньої ясності змісту і значення даного інституту права. Недостатньо вивченими залишаються такі актуальні питання як: сутність преюдиції в процесі доказування і її зв'язок з принципом вільної оцінки доказів; функціональне призначення преюдицій; межі застосування попереднього судового рішення в новому судовому провадженні та при досудовому розслідуванні; триває вивчення меж застосування преюдицій різних процесів.

Неоднозначне і широке визначення преюдиції вимагає багатостороннього розгляду, що обумовлено складністю і багатовимірністю об'єкта. Залежно від того, який сенс надається поняттю преюдиції, сфера або дія інституту преюдиції в процесі може бути розширена або звужена.

О.В. Левченко приходиться до висновку, що сутність преюдиції полягає в тому, що «слідчі органи і суд (суддя) не повинні встановлювати і доводити ті факти, що мають юридичне значення, які вже встановлені і доведені в раніше прийнятих судових або інших рішеннях юрисдикційних органів» [2, с. 5].

У свою чергу, Д. В. Шилін стверджує, що преюдиціальними фактами є такі встановлені судом факти, достовірність яких вважається доведеною для всіх судів будь-якого іншого провадження, в тому числі і кримінального [3, с. 159]. Мається на увазі, що повинні бути виконані

одночасно обидві вимоги до доказу, а саме його достовірність і допустимість.

Так, на думку Д. В. Шиліна, основними ознаками преюдиції є:

- 1) обов'язкове застосування, яке закріплено в правових нормах;
- 2) достовірність фактів та/або обставин, встановлених преюдицією;
- 3) зв'язок обставин справи, що розглядається, з рішенням суду, що набрало законної сили [3, с. 159].

Преюдицію слід розглядати як засіб юридичної техніки, доказовим правилом, що правозастосовні рішення уповноваженого органу, які набрали законної сили і прийняті в установленому законом процесуальному порядку про наявність або відсутність юридичного факту, є обов'язковими для всіх судових і правоохоронних органів, які приймають рішення у справі, пов'язаній з цим фактом.

На підставі аналізу запропонованих вченими визначень об'єкта дослідження можна виділити основні підходи до трактування преюдиції як:

- 1) правозастосовний акт; 2) обставини, встановлені судом; 3) результат послідовного застосування презумпції істинності судового рішення у вигляді обов'язкових для виконання рішень одного суду для іншого; 4) властивості окремих правових явищ; 5) прийняття юридичної техніки (правил доказування); 6) підстави (правила) звільнення від доказів; 7) правова норма, яка встановлює особливі умови застосування в процесі доведення судових рішень, що набрали законної сили [4, с. 136].

У результаті аналізу вищевикладеного, приходимо таким чином до висновку, що преюдицією в широкому сенсі вважається обов'язковість фактів, встановлених рішенням суду, що набрало законної сили в одній справі для суду і слідчих органів при розгляді інших справ. Преюдиціальні встановлені факти доказуванню не підлягають, оскільки вони вже встановлені аксіоматичною істинністю в судовому рішенні або вирокі і немає необхідності встановлювати їх знову, тобто ставити під сумнів достовірність і стабільність судового акта, що набрав законної сили.

Незважаючи на важливість інституту преюдиції для всіх видів судочинства, зокрема, який, до речі, безпосередньо впливає на скорочення тривалості доказового процесу, правове регулювання преюдиції в Україні не може бути визнано досконалим. Поняття преюдиції у кримінальному провадженні закріплено у статті 90 Кримінального процесуального кодексу України, згідно з якою рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили та встановило порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який приймає рішення про допустимість доказів [5]. Однак необхідно визнати відсутність у процесуальних кодексах поняття «преюдиціальність»,

наявність неоднозначної судової практики, суперечливих роз'яснень щодо визначення переліку процесуальних документів, обставин, що мають преюдиціальне значення. Слід також враховувати, що судові рішення, яке набрало законної сили, може бути скасовано або змінено в іншому передбаченому законом порядку: наприклад, касаційною інстанцією, через інститут конституційної скарги чи звернення до ЄСПЛ тощо. При цьому, КПК України не визначає, що робити в такому випадку з рішенням (вироком) суду, яке ґрунтувалося на преюдициальному та скасованому судовому рішенні. І взагалі, необхідно визначити, яким саме джерелом доказів, відповідно до статті 84 КПК України [5], є таке преюдиціальне рішення. Визначитись, чи є воно просто документом, оскільки вочевидь таке рішення не є ані показами свідків чи висновком експерта, ані речовими доказами. Важливо також встановити, чи має прийняте рішення суду безпосередній вплив на доказову базу іншої справи.

Неоднозначне і широке визначення поняття і меж дії преюдиції не тільки впливає на хід наукових досліджень, а й викликає суперечки в правотворчості, правозастосовчій діяльності, що ускладнює практику правоохоронних і судових органів. Прикладом цього слугують ситуації, коли у матеріалах провадження, що надаються для проведення судових експертиз, містяться рішення судів кримінальної або іншої (адміністративної, цивільної тощо) юрисдикції, які встановлюють факти, істотні для надання висновку експерта. І тут виникають певні труднощі у врахуванні такої інформації при проведенні досліджень.

Розглянемо, приміром, деякі особливості досудових рішень для проведення судових економічних експертиз.

Основним завданням судової економічної експертизи є встановлення фактичних даних (обставин) провадження на основі спеціальних знань в галузі економіки відповідно до потреб слідчої та судової практики (запитань слідчого, суду, сторони провадження, учасника справи) за допомогою спеціальних засобів – експертних методик. Вихідними даними для цього є не тільки відомості з бухгалтерських, фінансових, адміністративних або інших документів, досліджених експертом, а й істотні дані, що містяться в рішенні суду (постанова слідчого, заява учасника справи і т.д.), в інших матеріалах справи, які використовуються експертом для дачі висновку [6, с. 195]. При цьому процес передбачає пряму заборону самостійного відбору матеріалів чи вихідних даних. І це справедливо обґрунтовується обов'язком саме органів суду та досудового розслідування забезпечити оцінку доказів, певним порядком їх долучення до матеріалів провадження із дотриманням принципів достовірності і допустимості.

Висновок експерта-економіста як конкретний доказ вимагає всебічної уваги, оскільки судовий експерт, що володіє спеціальними знаннями в

області економіки і бухгалтерського обліку, повинен дати висновок на підставі всіх джерел інформації про відображення в обліку фінансово-господарських операцій з дослідженням факту їх здійснення. Стенограми допитів свідків, обвинувачених, фахівців, крім документів, протоколи допитів, оглядів місця події, обшуків, виїмок, висновки експертиз поряд з ухвалами суду фіксують істотні для справи обставини, вказують на ступінь достовірності облікових документів. Вивчення всіх матеріалів провадження дає можливість експерту зробити повний і вичерпний висновок в рамках експертного завдання.

Таким чином, у судового експерта немає підстав не звернути уваги на існуюче наявне у відкритому доступі через Єдиний реєстр судових рішень (<https://reyestr.court.gov.ua/>) та належне до виконання рішення суду щодо досліджуваних господарських операцій, адже на експерта також поширюється припис норми, визначений ч. 2 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів»: «Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими для виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України» [7].

З іншої сторони, судовий експерт, згідно з вимогами як процесуального, так і спеціального закону, зобов'язаний дотримуватися меж професійних знань, іншими словами, не допускати надання висновків, що містять правову оцінку доказів. Наприклад, не дозволяється формулювати висновки про те, що належним чином задокументована господарська операція фактично не була здійснена, а також допускати інші суб'єктивні припущення, які не мають відповідного документального підтвердження, і різного роду умовиводи щодо дій посадових осіб суб'єкта господарювання («приховування об'єкта оподаткування», «розтрата», «привласнення», «фіктивна операція», «нереальна операція» тощо) [6, с. 87]. Судовий експерт обмежений спектром спеціальних знань і верховенством права при відборі вихідних даних для дослідження.

Статтею 94 КПК передбачено, що слідчий, прокурор, слідчий-суддя або суд повинні оцінювати кожен доказ з точки зору актуальності, допустимості та достовірності, а сукупність зібраних доказів оцінюється з точки зору достатності та взаємозв'язку з метою прийняття відповідного процесуального рішення. Оцінка проводиться на підставі свого внутрішнього переконання, яке ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому вивченні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом. Жоден доказ не має наперед визначеної сили [5].

З вищесказаного слідує, що рішення суду, яке повинно мати преюдиціальне значення, автоматично саме по собі не є доказом для суду (органу розслідування), а має значення лише при вирішенні питання про

допустимість доказів. Аналогічно фактичні дані, що містяться в іншому рішенні суду, не є беззаперечними доказами. Розгляд фактів, встановлених преюдиціальним рішенням, підлягає ретельній оцінці слідчими органами в сукупності інших зібраних доказів, тому критерії їх визнання є в цілому неоднозначними та залежними за своєю природою, внаслідок чого вимагають, приміром, окремої класифікації та уніфікації процедур для запобігання зловживанням і уникнення помилок [8, 9].

Як зазначалося вище, експерти-економісти проводять дослідження відповідно до наданих документів (об'єктів дослідження) відповідно до чинних нормативних актів з окремих запитань – завдань експертизи. Примітно, що питання, які порушуються ініціаторами вирішення експерта, можуть бути обумовлені фактичними обставинами провадження. В результаті тільки в тому випадку, якщо встановлені слідством певні істотні факти будуть проаналізовані до призначення та, при необхідності, підстави їх врахування обґрунтовані в мотивувальній частині рішення (клопотання) про призначення експертизи, питання будуть поставлені правильно. В результаті висновок експерта буде надано всебічно, об'єктивно, і дослідження стане вагомим доказом при прийнятті рішення по суті справи. Це має суттєве значення з огляду, наприклад, на поширення практики призначення економічної експертизи щодо податкових та інших злочинів внаслідок здійснення господарських операцій з ознаками фіктивності, коли матеріали проваджень містять вироки (зокрема, за ст. 205 КК України «Фіктивне підприємництво»), рішення адміністративних, господарських судів про «безтоварні», «нереальні» правочини, або при розгляді заяв щодо заборгованості із заробітної плати або неправомірного (на думку слідства) нарахування окремих її складових є рішення суду щодо оскарження доган, підтвердження підстав нарахування кваліфікації, стажу, тощо.

Таким чином, вбачається, що саме перед ініціатором і замовником проведення судової експертизи постає завдання чіткого визначення і детального уточнення умов у поставлених перед експертом запитаннях, з точки зору відомої преюдиції щодо переліку та виду фактичних обставин, які повинні враховуватися експертом при проведенні дослідження, після того, як суд (слідчий) оцінив такі докази, встановлені судовими інстанціями всіх рівнів та юрисдикцій з посиланням на деталі цих судових рішень.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що питання врахування фактів із преюдиційного чи досудового рішення (як вироку, так і ухвал некримінальної юрисдикції) під час проведення судової експертизи є проблематичним і потребує додаткового вивчення.

Література:

1. Зіменко О.В. Щодо питання преюдиціальності рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Випуск 22. Частина I. Том 1. С. 24-28.
2. Левченко О.В. Общеизвестные, преюдициально установленные и законом презюмируемые факты и особенности их использования в уголовно-процессуальном доказывании по уголовным делам: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.В. Левченко: Казань, 1994. С. 5.
3. Шилин Д. В. Общие вопросы использования преюдиции в уголовном производстве. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С. 157-165.
4. Павлова М. Класифікація видів преюдиції як інструмент визначення її суті. *Теорія держави і права*. Вип. 7. 2016. С. 133-147.
5. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17> (дата звернення: 10.12.2022).
6. Кушакова Н.О., Саніна Т.О., Чередниченко А.П. Судово-економічна експертиза: посібник. ДНДІСЕ МЮ України, 2006. 207 с.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.12.2022).
8. Бережний О.І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах: дис...канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.І. Бережний. Харків, 2003. 191 с.
9. Шилин Д.В. Преюдиції в кримінальному процесі: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Д.В. Шилин: Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2010. 20 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-287-9-115>

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Опішняк Світлана Олегівна

магістрант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

До предмета кримінології входить такий елемент як протидія злочинності. Бабенко А.М. визначає, що протидія злочинності є системою державних і громадських заходів, спрямованих на усунення або